

By, marsk og gæst

By, marsk og geest 14

Kulturhistorisk årbog for Ribe-egnen

Udgivet af Ribe Byhistoriske Arkiv & Den antikvariske Samling i Ribe

Forlaget Liljebjerget

2002

Redaktion: Jakob Kieffer-Olsen (ansv.),
Susanne Benthien, Claus Feveile,
Lars Hammer, Karen Margrethe Melbye,
Søren Mulvad og Lilian Skønager

Lay-out: Lars Hammer

Tryk: Winds Bogtrykkeri A/S, Haderslev

©: 2002 Forlaget Liljebjerget

Liljebjerget er navnet på Den anti-
kvariske Samling i Ribe's forlag.
Det blev oprettet i 1997 til minde
om og med testamentariske midler
fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til
Anders Sørensen Vedel. Han udgav
i årene 1591-92 otte bøger, der var
"Prentet paa Liliebierget udi Ribe".
Om disse bogudgivelser og trykke-
riet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 87-89827-34-1

ISSN 0905-564

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811.
Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001.

Illustration på forsiden, se s. 6

Illustrationer på bagsiden, se s. 15 og 51

Indhold

Torben Sode & Claus Feveile	
Segmenterede metalfolierede glasperler og blæste hule galsperler med metalbelægning fra markedspladsen i Ribe	5
<i>Segmented metal foiled glass beads and hollow, blown glass beads with a coat of metal from the marketplace in Ribe</i>	13
Ole Kristiansen	
Sfinksens gåde – en kronekakkelse med ikonografiske problemer	15
<i>Das Rätsel der Sphinx</i>	22
Steffen M. Søndergaard	
Eksempler på Ribe-huse fra 1850'erne frem til omkring 1930	24
<i>Ribe-häuser aus etwa 1850 bis etwa 1930</i>	44
Uwe Dall & Søren Mulvad	
Immanuel Christian Jensen 1906 – 1972	
– tekniker og opfinder, modstandsmand og menneske	45
<i>Immanuel Christian Jensen 1906 – 1972</i>	
– <i>technician and inventor, resister and person</i>	63
Ribe Museumslaug	64

Sfinksens gåde

– en kronekakkel med ikonografiske problemer

Af Ole Kristiansen

Bag den nedbrudte glasur på en kronekakkel på Den antikvariske Samlings magasin anes to modstillede, kronede fabelvæsner. Ved hjælp af et tilsvarende, men tydeligere eksemplar fra museet på Gottorp undersøges det ikonografiske indhold. Artiklen beskriver forfatterens overvejelser og forskellige tydningsforsøg på baggrund af samtidens billedverden og giver et begrundet forslag til en tolkning.

En gådefuld kakkel

På Den antikvariske Samlings magasin befinder sig en halvrund grønglaseret kakkel beregnet til udsmykning af toppen af en renæssancekakkel-ovn, en såkaldt kronekakkel¹ (fig. 1). Den blev 1910/11 fundet ved byggearbejder på matr. nr. 118 i Hundegade i Ribe. Kaklen er ikke særlig stor, den måler kun 19,7 x 11,8 cm. Nogen funktion i selve ovnen har den ikke haft udover måske at give den en større overflade og dermed en bedre varmeafgivelse. Bagsiden er nederst forsynet med

en modelleret indmuringsliste, så den sammen med fem-seks andre kunne stå sikkert i en kreds langs kanten af ovnens topplade. Billedfeltet er indrammet af en halvcirkelformet tovsnoning med perlestav, der hviler på en ornamentfrise. Øverst har kaklen været forsynet med et antal fritstående knopper. Det tykke glasurlag på begitning er på store områder nedbrudt til en slørende grågrøn masse som resultat af en dårlig brænding og et langt ophold i Ribes sure kulturjord. Det gør det svært at erkende motivets enkeltheder, men man

Fig. 1. Bag den nedbrudte glasur på kronekaklen fra Hundegade i Ribe anes to modstillede fabelvæsner med kronede hoveder. Foto: Ole Kristiansen.

Hinter der korrodierten, blinden Glasur der Aufsatzkachel aus Hundegade in Ripen ahnt man ein Paar um eine Vase sitzender Fabelwesen mit gekrönten Köpfen.

Fig. 2. På det bedre bevarede eksemplar fra Slesvig er det muligt at undersøge de detaljer, der er vigtige for en tydning af det ikonografiske indhold. Foto: Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf.

Auf dem besser erhaltenen Exemplar aus Schleswig ist es möglich die Details genauer zu untersuchen, die für eine Interpretation des ikonographischen Inhalts wichtig sind.

aner to modstillede vingede væsner med menneskehoveder siddende over for hinanden med en opsats eller vase imellem sig. Glasurtypen og den symmetriske opstilling kunne tyde på en datering til før midten af 1500-tallet.

Med dette kunne beskrivelsen være afsluttet, hvis ikke der andetsteds var fundet et tilsvarende og langt bedre bevaret eksemplar, hvor det er muligt at iagttage detaljerne (fig. 2). Det befinder sig på museet på Gottorp Slot i Slesvig². Kaklen er tilgæet museet i Slesvig som gave i 1935 – en periode, hvor der var mange kakler i omløb i antikvitetshandlen. Proveniensen er usikker, men sandsynligvis et sted i Slesvig-Holsten. Det har ikke været muligt i litteraturen at finde oplysninger om andre fund af denne kakketype. De to tidlige, identiske kakler kunne være importstykker fra samme tyske værksted eller stamme fra en omvandrede kakkelmagers matrice-sortiment. De kunne

også været fremstillet med importerede matricer i et af de første kakkelmagerværksteder i regionen, der kan have haft en vid aktionsradius³.

De modstillede fabelvæsner

Kaklen har tidligere været genstand for tydningsforsøg, hvor figurerne blev betegnet dels blot som “fabelvæsner”⁴, eller “grifformede figurer”⁵ dels som Harpyier⁶. Griffene er det ikke, for griffe har løvebagkrop og ørneforkrop med næb og kløer. Harpyierne er fuglelignende væsner med menneskehoved. De hører hjemme i den græske mytologi, hvor de repræsenterer de døde sjæle, derfor kan der både være skæggede hanner og barmfagre hunner, og væsnerne på kaklen har tydeligt henholdsvis skæg og bryster. I senantikken blev harpyierne dels til sirener, der ved deres dårende sang lokkede de søfarende i den visse død, dels til englelignende væsner, der skulle trøste og ledsage den

dødes sjæl til saligheden, i visse tilfælde dog til en grusom "dødsengel". Denne tydning af kaklens fabeldyr giver ikke nogen mening.

Gottorp-eksemplaret viser da også tydeligt, at der ikke er tale om fuglekroppe, men om vingede pattedyrkroppe. De har poter og ikke fuglekløer. Den måde, væsnerne sidder på med den ene pote løftet, minder mest af alt om store kattedyr, og i så fald må det dreje sig om sfinks⁷. Sfinksen er i den græske mytologi et grusomt kvindeligt væsen, et vinget kattedyr med menneskehoved, der krævede ofre og dræbte alle, der ikke kunne gætte den stillede gåde: "Hvad er det, der om morgenen går på fire, om middagen på to, men om aftenen på tre?" En dag blev gåden gættet, og sfinksen kastede sig fortvivlet i afgrunden.

Forlægget for de kronede sfinks

Middelalderens og renæssancens billeder hviler i høj grad på fastlagte ikonografiske skemaer, billeder er ofte billeder af billeder. Malet på kalken i vore middelalderlige kirker findes et utal af fabeldyr fra årtierne omkring 1500, hentet fra middelalderens håndtegnede bestiari⁸ og lignende "Physiologus"-inspirerede skrifter eller fra de tidlige, illustrerede trykte bøger som "Mandevilles Rejser" eller "Schedels Weltkronik"⁹. Her ses alle mulige besynderligheder fra hundehoveder til havfruer, men ingen sfinks. De har åbenbart ligget i dvale eller måske snarere "overvintret" – ofte parvist modstillede – i et nærorientalsk, islamisk miljø gennem hele middelalderen. Her har de blandt andet været et yndet motiv på glaserede keramiske fader, hvor de med deres nu kronede eller diadem-bærende hoveder har afspejlet tidens fyrsteideal¹⁰ (fig. 3). Først med renæssancen med dens interesse for det fremmede og for den klassiske oldtid dukker sfinksene op i en vesteuropæisk sammenhæng.

Renæssancens formskærere, de der fremstillede patricer til ovnkaklerne, profiterede af 1500-tallets nyeste informationsteknik og søgte deres motiver blandt andet i illustrerede, trykte bibler. En af disse bibler blev endog fremstillet i en særlig discount-udgave uden tekst, blot med træsnittene til brug for "Maler, Goldschmiede und andere Liebhaber dieser Kunst...., zuletzt auch um der einfältigen Christen willen, so die Schrift nicht

Fig. 3. På denne glaserede iranske skål fra omkring 1200 ses to sfinks med diadem symmetrisk stående med livets træ i midten som på kaklen. Efter Davids Samling 1975 s. 57, Isl. 167.

Auf dieser glasierten iranischen Schale von etwa 1200 stehen zwei Sphinxen mit Diadem symmetrisch um den Lebensbaum wie auf der Kachel.

lesen können und dennoch Lust und Lieb dazu haben¹¹." Eller også søgte de ideer blandt grafiske blade eller i de nyeste trykte modelbøger, der fra begyndelsen af 1500-tallet spredtes ud over Europa. Forsiden af en sådan modelbog fra 1529 viser netop ved billeder af fire forskellige håndværk dette brede sigte (fig. 4).

Mellem 1527 og 1529 udgav bogtrykkeren Johan Schönsberger i Augsburg sine to sidste modelbøger¹². Den ene henvender sig decideret med mønstre til tekstilhåndværket, medens den anden "Ein ney Furmbüchlein" formidler de sidste nye fra Italien kommende renæssanceprægede mønstre med klassiske aner til tyske kunsthåndværkere af alle slags. Nogle mønstre synes bedst egnede til ætsninger i jern på rustninger, andre til træskærerarbejder, læderarbejder, bogbind etc.¹³. Blandt mønstrene findes også et forlæg til en frise med sfinks, der påfaldende minder om relieffet på kronekaklen (fig. 5). To sfinks sidder med hævede vinger og løftet forpote på hver side af en opsats, der oprindeligt har symboliseret livstræet. På hovedet bærer de kroner, den enes er større end den andens, og som det tydeligt fremgår af det lange bølgende hår og de yppige bryster, er de efter

Eyn neue künstlich moedelboech alle kunstaer
 so brauchen für suscheller wapostricker prelensticker etc vnd auß für Jonferen vnd
 frauwe künstlich vff das neuwe gefondē allen den genē die vff Kunstē verlar babe.
 Gedruckto Colles durch Peter Quentel. Jm iare. M. D. XLIX. im Eymhant.

Fig. 4. Patriceskærerne hentede blandt andet deres forlæg i samtidens trykte modelbøger, som f.eks. Quentels fra 1527, der henvendte sig til håndværkere af alle slags. Efter Lotz 1933 Tafel 7, Fig. 13.

Die Patrizenschnitzer holten sich unter anderem die Vorlagen aus den zeitgenössischen neugedruckten Modelbüchern, wie z.B. Quentels aus dem Jahre 1527, das sich an Handwerker aller Art wandte.

de græske sfinksers natur hunkøn. På kronekaklen derimod har den ene ingen bryster, men er i stedet forsynet med et skægget ansigt og er således af hankøn. Medens sfinkserne på forlægget er ret skematiske, så er de på kronekaklen trådt i karakter. Selvom lighederne mellem mønsterbogens frise og kakkelerieffet er så slående, at man fristes til at tro, at den er dets forlæg, så kan der jo have været en ukendt fælles kilde.

Fig. 5. De to kronede sfinkser fra Schönsbergers "Ein ney Furmbüchlein" fra sidst i 1520'erne er sandsynligvis forlæg for kaklen. Efter Lotz 1933 Tafel 6, Fig. 11.

Die beiden gekrönten Sphixen aus Schönsbergers "Ein ney Furmbüchlein" Ende der 1520'er sind wahrscheinlich Vorlage für die Kachel.

Fig. 6. På et hvælv i Voldby Kirke nær Grenå er et par kronede fabelvæsner kommet op at toppes. Det kunne tolkes som striden mellem Christian II og Frederik I om den danske trone. Skikkelsen til venstre har en ansigtsprofil, der umiskendeligt ligner Christian II's. Den anden, uden hoved, men med ansigtet på kroppen, kunne tolkes som Frederik I. Efter Bolvig 2002 s. 80.

Auf dem Gewölbe in Voldby Kirche in der Nähe von Grenå streiten sich ein paar gekrönte Fabelwesen. Die Freske kann als der Streit um die dänische Throne zwischen Christian II und Friederich I interpretiert werden. Das Fabelwesen links hat nur zwei Beine und ein Gesicht, das unverkennbar das Gesicht Christian II ist. Der andere ohne Kopf, aber mit dem Gesicht auf der Brust, hat Züge die auf Friederich I deuten können.

Hvilke grunde kan der have været til at ændre et forlæg, der i sig selv havde været et udmærket kakkelmotiv? Er det blot en grotesk renæssancespøg, et tidstypisk droleri, eller kan der ligge et politisk eller politisk-religiøst budskab af en eller anden art bag, som evt. var åbenbart for samtiden, men skjult for nutiden? Hvem forestiller de kronede hoveder?

Kronede fabelvæsner og politisk satire

Medens der ikke findes sfinkser med kronede hoveder i vore kirkers sengotiske kalkmaleriers repertoire, så er kronede fabelvæsner i almindelighed ikke så ukendte. Det mest interessante eksempel i denne forbindelse findes i Voldby Kirke nord for Grenå (fig. 6). Her er to fabelvæsner med kongekroner kommet op at toppes. Blemmyaen, den hovedløse, fedladne med ansigtet siddende på kroppen, smiler sejrssikkert, medens han med sit spyd stikker ud efter en anden af ukendt art, der kun består af ben og et skægget hoved og tydeligvis er taberen. Her udfolder den politiske satire sig over samtidens kongestrid om den danske trone. Taberen, den magre, kraftigt skæggede, er Christian II, nøjagtig som man ser ham på et samtidigt hollandsk stik. Den hovedløse sejrherre med skip-

Fig. 7. a) Ved en forstørrelse afsløres det, at han-sfinksens skæg mere ligner Frederik I's skipperskæg end Christian II's vilde skægpragt og b) at sfinksen til højre har et udpræget kvindeligt ansigt og frithængende lokket hår. Foto: Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseen Schloss Gottorf.

Bei einer Vergrößerung zeigt es sich, dass der Bart der männlichen Sphinx mehr der Schifferkrause Friederich I. ähnelt als der wilden Bartpracht von Christian II, und dass die rechte Sphinx ein ausgeprägt feminines Gesicht hat und lockiges, freihängendes Haar.

perskægget¹⁴ skulle så være Frederik I, den slesvig-holstenske hertug. Ansigterne på Kronborg-tapeterne fra 1580'erne synes at have samme forlæg¹⁵.

næse og det veltrimmede skæg med den skægfrie overlæbe (altså desværre ikke et decideret skipper-skæg) nærmere passer til Frederik I. Den anden

Hvem repræsenterer de kronede hoveder?

Det ville være oplagt at forestille sig konstellationen Christian-Frederik på en kakkal netop i denne turbulente periode. Ikke således at forstå, at en sådan kakkal skulle være et lokalt dansk produkt (patriceskæring forekommer næppe her i Norden før efter 1600, – før den tid synes al hjemlig kakkelfremstilling at hvile på matrice-import¹⁶), men kongestriden var et fælles nordeuropæisk anliggende.

Ved nærmere betragtning af kaklen er der, trods visse ligheder, imidlertid afgørende forhold, der taler mod denne tese. At Frederik skulle være afbilledet som kvinde med yppige bryster er, når man tager tidens plathed i den religiøse og politiske debat i betragtning, i sig selv ingen hindring. Derimod bringer en kraftig fotografisk forstørrelse af de to hoveder og lidt billedbehandling imidlertid afgørende ting for dagen (fig. 7). Selvom han-sfinksens profil ved første øjekast mindede om Christian II's, så ses det nu, at den fremtrædende

Fig. 8. Medalje fra 1532 præget i anledning af Frederik I's bryllup med dronning Sofie af Portugal. Foto: Den kgl. Mønt og Medaillesamling.

Schaumünze von 1532 aus Anlass der Hochzeit von Friederich I und Königin Sofie aus Portugal.

Fig. 9. På et krus af rhinsk stentøj se et par ansigter. Det skæggede ansigt kunne ligne Christian II og det glatragede med pagehåret Frederik I, men kronerne afslører, at det drejer sig om Karl V og hans lillebroder, den senere Ferdinand I. Efter Gaimster 1997 katalog nr. 39.

Auf einer Pinte aus rheinischem Steinzeug sieht man ein paar Gesichter. Die bärtige Person könnte Christian II ähnlich sein und die ohne Bart und Pagenkopf Friederich I. Die Kronen aber zeigen dass es sich um Karl V und dessen kleinen Bruder, Ferdinand I handelt.

sfinks viser sig nu ud over brysterne at have et særdeles yndigt kvindeansigt. På en medalje fra 1532 ses Frederik I med sin dronning, Sofia, afbildet netop således¹⁷ (fig. 8). Men når dette alligevel ikke kan være gådens løsning, skyldes det kronernes udformning. Dronningens krone med liljerne er god nok og passer til tiden, men kongens er forkert. Det er en bøjlekrone, og bøjlekronen var ikke i brug i Danmark i perioden fra Valdemar Atterdag i 1300-tallet til Christian IV i 1620'erne, men den var normen i Tyskland.

Efter denne konstatering kan det kun dreje sig om en af de tyske konger eller kejsere og hans hustru. Maximilian kan det ikke være, han forblev skæggløs, og undersøgelsen må derfor koncentrere sig om hans børnebørn. Det var Karl V og dennes efterfølger og lillebroder Ferdinand I. De to rege-

rede henholdsvis 1519-1556 og 1556-1564. På et rhinsk stentøjskrus, der dateres til tiden 1520-40 ses den samme konstellation af to kronede personer, en skægget med en liljekrone med bøjle (og som altså trods skægget ikke kan være Christian II), og en skæggløs med pagehår og åben krone. Her synes der derfor ikke at kunne være nogen tvivl om identiteten, det er Karl V og Ferdinand I¹⁸ (fig. 9). På kaklen kan man godt – med lidt god vilje – se et karikeret Karl V-ansigt med skægget og den store næse i personen til venstre. At det må være Karl understøttes afgørende af en yderligere eksamination af kronen, som er anderledes end på kruset. Den ser ud til at være opbygget med tre mindre plader i hver side og en større for og bag, som bukkelbøjlen forbinder (fig. 10). Det er den tysk-romerske rigskrone fra 900-tallet, der blev brugt ved konge- og kejserkroninger¹⁹. Den omtales som “Karl den Stores Krone”. Netop denne

Fig. 10. Den tysk-romerske rigskrone fra 900-tallet blev benyttet ved Karls kongekroning i Aachen i 1520. Den består af seks mindre plader og to større, der er forbundet med en bøjle. Denne karakteristiske form genkendes i kronen på kaklens mandlige sfinks (fig. 7a). På kaklen ses tydeligt bukkelbøjlen og tre mindre plader fra siden, medens de større front- og rygplader ses fra kanten som en strek. Efter Henne 1892 B. I s. 305.

Die römisch-deutsche Reichskrone aus dem 10. Jahrhundert wurde bei der Krönung Karls i Aachen 1520 verwendet. Sie besteht aus sechs kleineren Platten und zwei grösseren, die mit einem Bügel verbunden sind. Auf der Kachel sieht man deutlich den Bügel und die drei kleinen Platten von der Seite, während die beiden grösseren Vorder- und Hinterplatten von der Kante wie ein Streich gesehen werden.

Fig. 11. For- og bagside af medalje præget i anledning af kejserkroningen 1530 med portræt af Karl V og Isabella. Det kunne godt være deres portrætter på kaklen. Efter Domanig 1896 Taf. VIII nr. 45.

Vorderseite und Rückseite einer Schaumünze aus Anlass der Kaiserkrönung 1530 geprägt mit Portraits von Karl V und Isabella. Es könnte sehr wohl ihre Portraits auf der Kachel sein.

krone blev benyttet, da Karl V kronedes til tyskromersk kejser i Aachen 1520²⁰. Karl havde da brugt enorme summer til bestikkelse af de tyske fyrster forud for kejservalget i Frankfurt 1519 – i hård konkurrence med bl.a. den franske konge Frans I og Englands Henrik VIII. Da Karl 1530 fik gennemtruffet, at pave Clemens VII skulle kejserkrone ham i Bologna, foregik det med en ganske anden krone – meget lig den på stentøjskruset. I mellemtiden havde Karl 1526 indgået et dynastisk begrundet ægteskab med Isabella af Portugal. Det ville have været oplagt at præge en medalje med Karl og Isabella – lig den med Frederik I og Sofia – ved den lejlighed. En sådan medalje er forgæves eftersøgt i den relevante litteratur²¹. Derimod viser en anden medalje – præget i kroningsåret 1530 – brystbilleder af de nyformlede, et på hver sin side af medaljen²² (fig. 11). Deres ukronede ansigter modsiger ikke, at det kunne være dem på kaklen, men er ikke forlæg for den. Den unge Karls beherskede skægvekst passer her rimeligt til hansfinksens, og Isabellas profil og især den for perioden usædvanlige frisure med det let genkendelige, lokkede, frithængende hår ved tindingerne passer fint til den kvindelige sfinks. Et alabasterrelief med de nygifte og årstallet 1526 bestyrker teorien²³. Kaklen skulle måske være en satirisk fremstilling af indgåelsen af dette politiske ægteskab. Det afhænger ganske af, hvilke egenskaber og værdier man i 1500-tallet tillagde sfinksen, men derom synes litteraturen at være tavs. Måske er sfinksen blot tom pynt og staffage.

Konklusion

Er gåden løst? – og styrter sfinksen sig skrigende i afgrunden? Hvis man vil afvise Karl V og Isabella som de kronede sfinksere på kronekaklen, så må man dog konstatere, at en ny og hidtil ukendt bestieart er lokaliseret og beskrevet og føjet til den vrimmel af klassiske og nyopfundne mutanter og gensplejtede fabelvæsner, der bolttrer sig overalt i renæssancens frodige fantasiverden.

Noter

1. Den antikvariske Samling i Ribe, mus. nr. 5578 D.
2. Stiftung Schleswig-Holsteinische Landesmuseum Schloss Gottorf. Inventar-Nr. 1935/1690.
3. Fx. leverede en pottemager fra Flensborg kaklerne og opsatte ovnene på Tønder slot i 1540'erne. Andresen 1939 s. 35.
4. Strauss 1983 s. 11 og Tafel 20,1.
5. Den antikvariske Samling.
6. Janssen-Holldiek 1996 s. 40-41.
7. Holbæk & Piø 1979. For fabeldyrenes identitet henvises til de pågældende artikler.
8. Et bestiarium er en middelalderlig symbolsk moraliserende dyrefabel ofte håndskreven og med tegnede illustrationer. Fra middelalderens slutning kendes trykte bestiariar.
9. Lundbæk 1970 s. 36ff.
10. von Folsach 1991 s. 6ff. og Davids Samling 1975 s. 57.
11. Otzen 1966 s. 68.
12. Lotz 1933 s. 45-47 og Tafel 6,11.
13. Kristiansen 1996. Et grafisk udkast fra 1531 af Heinrich Aldegrever til en dolkskedeud-smykning bliver således kort tid efter brugt som forlæg til en kakkal.
14. Skipperskæg ifølge Ordbog over det Danske Sprog: "skæg af den navnlig hos ældre søfolk brugelige façon, der går i en kreds ned over kinderne og under hagen (---), mens partiet omkring munden er glatbarberet."
15. Lundbæk 1970 s. 32ff. argumenterer overbevisende for denne tolkning. Bolvig 2002 s. 80-81 er mere forbeholden, medens Haastrup 1992 s. 56-57 helt forbigår den.
16. En patrice er den oprindelige, positive kakkalmodel, skåret i træ eller formet i ler. En matri-

ce er det negative aftryk af en patrice og bruges ved fremstillingen af selve kaklerne.

17. Bendixen 1967 s. 59f.
18. Gaimster 1997 s. 200 nr. 39 og colour plate 10. Dr. Ingeborg Unger, Städtische Museen Köln, har skriftligt bekræftet identiteten af de to personer på kruset, men mener ikke, uden at tage stilling til rigskronen, at kunne identificere personerne på kaklen. Herrgott 1752 Tab. xxiv fig. lx samme fremstilling på medalje.
19. Kronen er entydigt identificeret som den tyske rigskrone af arkivar, seniorforsker Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, København.
20. Kramp 2000 katalog nr. 76 s. 156.
21. Iacob 1678, Domanig 1896 og Herrgott 1752.
22. Domanig 1896 Taf. VIII n. 45 og Schulz 2000 s. 161f. Katalog nr. 81.
23. Dormael 2000 s. 319 Katalog nr. 353.

Litteratur

- Andresen, L.: *Geschichte der Stadt Tondern bis zum dreissigjährigen Krieg (1627)*. Flensburg 1939.
- Bendixen, Kirsten: *Danmarks mønt*. København 1976.
- Bolvig, Anders: *Politikens bog om Danmarks kalkmalerier*. København 2002.
- Dauids Samling *Islamisk Kunst*. København 1975.
- Domanig, Karl: *Porträtmedaillen des Erzhauses Österreich von Kaiser Friedrich III. bis Kaiser Franz II. aus der Medaillensammlung des allerhöchsten Kaiserhauses*. Wien 1896.
- Dormael, Hans von: Jean Mone. Karl V. und Isabella von Portugal. I: *Kaiser Karl V. (1500-1558) Macht und Ohnmacht Europas*. Wien 2000 s. 319-320.
- Ferino-Pagden, Sylvia: Des Herrschers "natürliches" Idealbild: Tizians Bildnisse Karls V. I: *Kaiser Karl V. (1500-1558) Macht und Ohnmacht Europas*. Wien 2000 s. 65-75.
- Folsach, Kjeld von: *Fabelvæsner fra Islams Verden*. København 1991.
- Gaimster, David: *German Stoneware 1200-1900. Archaeology and Cultural History*. London 1997.
- Henne am Rijn, O.: *Kulturgeschichte des Deutschen Volkes*. Berlin 1892.

Herrgott: *M. Aust. Nummotheca Principum Austriae. – Friburgi Brisgoviae: Felner. (Monumenta Aug. Domus Austriacae; Tome II)* Freiburg. 1752.

Heyck, Ed.: *Kaiser Maximilian I. Monographien zur Weltgeschichte V*. Leipzig 1898.

Holbæk, Bengt & Jørn Piø: *Fabeldyr og sagnfolk*. København 1979.

Haastrup, Ulla: *Danske kalkmalerier 1500-1536 Sengotik*. København 1992.

Iacob a Mellen Lvbecensis: *Sylloge nummorum ex argento.... Lübeck* 1678.

Janssen-Holldiek, Walter: *Renaissance- und Barock-Ofenkacheln aus Funden auf zwei Linteler Althöfen. Gemeinde Hude 1976-1980*. Oldenburg 1996.

Kramp, Mario: Westdeutsch. I: *Kaiser Karl V. (1500-1558) Macht und Ohnmacht Europas*. Wien 2000. s. 156. Katalog nr. 76.

Kristiansen, Ole: Landsknægten og skøgen. En unik kakkel fra Stenstuegade i Slagelse. *Sorø Amts Museum – fund, forskning og formidling*. Sorø 1996.

Lotz, Arthur: *Bibliographie der Modelbücher. Beschreibendes Verzeichnis der Stick- und Spitzenmusterbücher des 16. und 17. Jahrhunderts*. Leipzig 1933.

Lundbæk, Dorit: Fabelvæsener i sengotisk kalkmaleri i Danmark og deres forudsætninger. *Historie Jyske Samlinger. Ny Række IX,1, 1970*. Århus 1970 s. 1-83.

Otzen, Poul: Illustrationerne i Frederik den Andens Bibel. *Fund og Forskning XIII* 1966. København 1966 s. 51-70.

Schulz, Karl: Matthes Gebel. I: *Macht und Ohnmacht Europas*. Wien 2000 s. 161 Katalog nr. 81.

Schöller, Bernadette: *Kölner Druckgraphik der Gegenreformation*. Köln 1992.

Strauss, Konrad: *Die Kachelkunst des 15. bis 17. Jahrhunderts. III. Teil*. München 1983.

Zusammenfassung

Der ikonographische Inhalt einer durch Korrosion der Glasur undeutlich gewordenen Aufsatzkachel wird mit Hilfe eines besser erhaltenen Exemplars aus Schleswig unter die Lupe genommen, und mehrere Deutungsversuche werden vor-

gelegt. Datierung: vor 1550. Zwei einander gegenübergestellte Fabeltiere werden als gekrönte Sphinx identifiziert, eine weibliche und eine männliche, und frühere Deutungsversuche werden zurückgewiesen. Handelt es sich hier um zeitgenössische, politische Satire, oder ist alles nur ein Renaissancescherz? Die Patrizienschnitzer der Renaissance haben oft die Vorlagen in den neuerschienenen illustrierten Bibeln gesucht oder in den für Handwerker gedruckten Modelbüchern, wo eben die Sphinx in Schönsbergers "Ein ney Furmbüchlein" vom Ende der 1520'er zu finden sind. Vergebens werden andere gekrönte Sphinx gesucht, aber nur gekrönte Fabelwesen auf Fresken wie in der jütländischen Dorfkirche Voldby lassen sich finden. Hier kann ein gekrönter Kopf auf zwei Beinen wegen seines Bartes und Profils als Christian II identifiziert werden. Er wird von einem gekrönten, kopflosen Wesen, einem Blemmya, mit dem Speer angegriffen. Das könnte Friederich I sein, und die Szene den Streit um die dänische Throne in den 1530'ern darstellen, so wie es auch auf den späteren Kronborg-Tapeten naturalistisch zu sehen ist. Der verführerische Gedanke, die beiden dänischen Könige in den Sphinxen auf der Kachel zu sehen, wird nicht von der ausgeprägt weiblichen Brust der rechten Sphinx, was als grobe Satire verstanden werden kann, sondern durch eine fotografische Vergrößerung der Gesichter vernichtet. Da sieht man auf der rechten Sphinx ein schönes weibliches Gesicht, und der Bart der linken Sphinx ist gepflegt und nicht wild wie Christians. Also, ein königliches Paar wie Frederich I mit Schifferbart und grosser Nase und seine Königin Sofia, wie sie auf einer Prachtmünze von 1532 dargestellt sind. Nur die Krone stimmt nicht. Das ist eine Bügelkrone mit Platten, und eine solche Krone wird nur von dem römisch-deutschen König getragen. Sie besteht aus sechs kleineren und zwei mit einem Bügel verbundenen, grösseren Platten, die vordere mit einem Kreuz versehen. Mit dieser Krone wurde Karl 1520 in Aachen gekrönt. Karl V und seine Braut, die portugiesische Isabella, die er aus dynastischen Gründen 1526 heiratete, werden aus Anlass der Heirat oder der Kaiserkrönung vom Pabst 1530 in Bologna als mögliche Modelle für die Kachel vorgeschlagen. Ob das schmeichelhaft

oder ironisch gemeint ist bleibt unklar, denn was verstand man unter Sphinxen 1530 in Deutschland?

Ole Kristiansen, stud. mag.
Søholmparken 33
4200 Slagelse